

karnî'l-hâdî 'aşer ve 's-şânî adlı eserleri *Devhatü'n-nâşir*'in zeyilleri mahiyetindedir. Bazı kaynaklarda İbn Asker'e *Dî-vânü's-şürefâ'* adlı bir eser daha nisbet edilmektedir (İbn Sûde, I, 97).

BİBLİYOGRAFYA :

İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî* (nşr. O. Houdas), Paris 1888, s. 75-76; Selâvi, *el-İstikşâ*, V, 81-82; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'lâm*, V, 154-156; E. Lévi-Provençal, *Les historiens des Chorfa*, Paris 1922, s. 231-273; Serkis, *Mu'cem*, I, 184; II, 1969; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 677-678; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 311; İbn Sûde, *Delilü mü'rrihi'l-Magribi'l-aşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 97, 259; Abdülkâdir el-Âfiye, *el-Hayâtü's-siyâsiyye ve'l-ictimâ'iyye ve'l-fikriyye bi-Şeşâven ve ahuâzihâ*, Muhammediye 1402/1982, s. 327-329, 333-334, 401-419; G. Deverdun, "İbn 'Askar", *El²* (Fr), III, 743-744; Ali Refîî, "İbn 'Asker", *DMBİ*, IV, 299-300.

MUHAMMED RAZÛK

İBN ÂŞİR, Ebü'l-Abbâs

(أبو العباس ابن عاشر)

Ebü'l-Abbâs Ahmed

b. Ömer b. Muhammed

b. Âşir el-Ensârî el-Endelüsî

(ö. 765/1364)

Mağribli mutasavvîf ve âlim.

Endülüs'ün Şemîne (Jimena) şehrinde doğdu. Bazı kaynaklarda babasının adı Muhammed, dedesinin Ömer olarak kaydedilmektedir. Öğrenimini Şemîne'de tamamladıktan sonra Cezîretülhadrâ'ya (Algeciras) giderek ders vermeye başladı; ayrıca tasavvufa da ilgilendi. Cezîretülhadrâ'nın hristiyanlar tarafından kuşatılması üzerine oradan ayrılıp hacca gitti. Mağrib'e döndüğünde önce Fas'ta, ardından Miknâse'de bir süre oturduktan sonra Selâ'ya geldi. Buradan Ribâtülfeth'e geçerek Şeyh Ebû Abdullah el-Yâbüri'ye intisap etti ve onun halifesi oldu. Şeyhin ölümünden sonra Selâ'nın merkezinde bulunan Şeyh Ebû Zekeriyâ'nın zâviyesinde ikamet etmeye başladı. Burada başta Cemmâîlî'nin *'Umdetü'l-aḥkâm* adlı hadis kitabı olmak üzere kitap istinsah ederek geçimini sağlayan İbn Âşir'in etrafında geniş bir mürid halkası meydana geldi.

Merînî Sultanı Ebû İnân Fâris, İbn Âşir'i ziyaret etmek için 757'de (1356) Selâ'ya gelmiş, ancak şeyh kendisiyle görüşmeyi kabul etmemiş, bir mektup göndererek tavsiyelerde bulunmuş ve onun gönlünü almıştı. İbn Âşir'in genelde devlet adamlarına karşı bu şekilde davrandığı söylenir. *Şerefü't-tâlib* müellifi İbn Kunfûz onunla görüşebilmiş olmasını kendisinin büyük bir başarısı olarak değerlendirir.

Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, derslerinde genellikle Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'i ile Muhâsibî'nin *en-Nesâ'ih*'ini okutan İbn Âşir'in tarikatının kendisinin de kuvvetle sarıldığı *İhyâ'*'daki fikirler doğrultusunda olduğunu söyler (*Neylül-İbtihâc*, s. 43). *el-Hikemü'l-Âtâ'iyye* şârihi İbn Abbâd er-Rundî'nin de aralarında bulunduğu birçok âlimin hocası olan İbn Âşir Selâ'da vefat etti. 1009'da (1600) Selâ'dan geçen Makkarî onun kabrini ziyaret ettiğini, halk arasında kerâmetlerinin anlatıldığını söyler (*Nefḥu't-tîb*, VI, 491, 993).

İbn Âşir hakkında Ahmed b. Âşir el-Hâfî (ö. 1163/1750) tarafından yazılan *Tuhfetü'z-zâ'ir bi-ba'zî menâkıbı Sidi el-Hâc Ahmed b. 'Âşir* adlı menâkıbnâme günümüze ulaşmıştır (*El²*, III, 720).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ali ed-Dükkâlî, *el-lḥâfû'l-veciz: Târîḥu'l-'Adveteyn* (nşr. Mustafa Bûşarek), Selâ 1406/1986, s. 89-91; İbn Kunfûz, *Şerefü't-tâlib* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1976, s. 83-84; İbnü'l-Kâdî, *Dürrretü'l-ḥicâl*, I, 148-149; a.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973, I, 153; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-İbtihâc*, Trablus 1989, s. 43, 96-98; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, VI, 491-495, 993; Selâvi, *el-İstikşâ*, III, 200-201; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 233-234; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, s. 526; İbrâhîm Harekât, *el-Magrib 'abre't-târîḥ*, Dârülbeyzâ 1405/1984, II, 90-93; Ali Hâmid el-Mâhî, *el-Magrib fi 'aşri's-Sultân Ebî 'Inân el-Merînî*, Dârülbeyzâ 1986, s. 215-216; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Magribi'l-'Arabî*, Rabat 1406/1986, IV, 346-352; A. Faure, "İbn 'Âşir", *El²* (İng.), III, 719-720; Mes'ûd Celâlî Mukaddem, "İbn 'Âşir", *DMBİ*, IV, 169-170.

RIZA KURTULUŞ

İBN ÂŞİR el-FÂSÎ

(ابن عاشر الفاسي)

Ebü Muhammed Abdülvahîd

b. Ahmed b. Ali b. Âşir

el-Endelüsî el-Fâsî el-Ensârî

(ö. 1040/1631)

Kıraat ve fıkḥ âlimi.

Aslen Endülüslü olup Fas'ta doğdu. Soyu ensara dayanır. Büyük ceddine nisbetle İbn Âşir diye meşhur olmuştur. Fas'ta pek çok hocaların derslerine devam eden İbn Âşir kıraat, tefsir, hadis, fıkḥ ve fıkḥ usulü, kelâm, mantık, edebiyat, riyâziyât, tıp gibi çeşitli alanlarda kendini yetiştirdi. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Fakih ve Osman el-Lematî'den kıraat okudu. Kıraat-i seb'âyı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Keffî, Ebü Abdullah Muhammed Şerîf el-Mürri gibi âlimlerden; hadis, nahiv ve diğer ilimleri Fas müftüsü Ebü Abdullah Mu-

ammed b. Kâsım el-Kassâr el-Kaysî, amcası Ebü'l-Fazl Kâsım b. Muhammed, am-casının oğlu *Cezvetü'l-iktibâs* sahibi Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Kâdî, İbn Azîz diye bilinen Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tüçbî, Ebü'l-Fazl Kâsım b. Muhammed el-Gassânî, Ebü Abdullah Safiyyüddin Muhammed b. Yahyâ el-İzzî gibi hocalardan öğrendi. 1008'de (1600) çıktığı hac yolculuğu esnasında uğradığı yerlerde ve özellikle Mısır'da tanınmış âlimlerden istifade fırsatını buldu. Nitekim İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'ını Ebü Abdullah Muhammed el-Hannân'a, Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî'sini* Ebü'l-Hasan Ali el-Bütayvî'ye arz yoluyla okudu. Yetiştirdiği öğrenciler arasında bilhassa Meyyâre diye meşhur olan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî'nin ismi zikredilir. Fıkḥta Mâlikî mezhebini benimseyen, ibadet hayatına ve nefis terbiyesine önem veren İbn Âşir 3 Zilhicce 1040'ta (3 Temmuz 1631) elli yaşında Fas'ta vefat etti.

Eserleri. İbn Âşir'in çoğu manzum olan başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Mürşidü'l-mu'in 'ale'z-zarûrî min 'ulûmî'd-dîn*. Mâlikî mezhebine dair bir ilmiyel olup 314 beyittir. Üç bölüme ayrılan eserde sırasıyla Eş'arî mezhebine göre akaid, Mâlikî mezhebine göre ibadet ve Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre tasavvuf ve ahlâk konuları işlenmiştir. Öğrencisi Meyyâre bu eseri önce *ed-Dürrü's-gemîn ve'l-mevridi'l-mu'in* adıyla şerhetmiş (Fas 1292; Tunus 1293; Kahire 1305, 1306, 1330) daha sonra da *Muḥtaşarü'd-Dürrü's-gemîn ve'l-mevridi'l-mu'in* adıyla kısaltmıştır (Kahire 1301, 1303, 1305; Tunus 1301). Üzerine ayrıca birçok şerh ve hâşiye yazılan (Brockelmann, II, 699-700) *el-Mürşidü'l-mu'in*'in çeşitli baskıları yapılmıştır (Fas 1262, 1317; Kahire 1300; ayrıca bk. a.g.e., II, 700). 2. *Fetḥu'l-mennân el-mervî bi-Mevridi'z-zam'ân*. Harrâz'ın resmî'l-mushafa dair *Mevridü'z-zam'ân* adlı eserinin şerhidir. Bazı nüshaları Fas'ta Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 225, 230, 858) ve Temgrût'ta Dârü'l-kütübi'n-Nâsiriyye'de (nr. 822, 1724, 1969) bulunmaktadır. 3. *el-İ'lân bi-tekmîli Mevridi'z-zam'ân*. Aynı eser için yazılmış kırk altı beyitlik bir tekmiledir. Yukarıdaki şerhin anılan nüshaları içinde yer aldığı gibi Merakeş'te Hizânetü İbn Yûsuf'ta (nr. 229/4) *Zevâ'idü'l-Mevrid* adıyla bir nüshası mevcuttur. 4. *Tenbîhü'l-hullân 'ale'l-İ'lân bi-tekmîli Mevridi'z-zam'ân*. *el-İ'lân*'ın şerhi olup Zekeriyâ Umeyrât'ın tahkiikiyle yayımlanmıştır (Beyrut 1415/1995 [*Delilü'l-hayrân*'ın sonunda]). 5. *Ri-*

sâle (Urcûze) fi 'amelî'r-rub'î'l-mucey-
yeb. Astronomiye dair 130 beyitlik ese-
rin bir nüshası Viyana'da bulunmaktadır
(DMBİ, IV, 170). Muhammed b. Ali el-Ağ-
zâvî el-Fâsî tarafından yapılan *İthâfî'l-
mübâşir* adlı şerhi basılmıştır (Fas 1317).
6. *Manzûme fi'l-fıkḥ*. Bir nüshası Rus-
ya Şarkiyat Enstitüsü'ndedir (a.g.e., IV,
170). 7. *Şifâ'ü'l-kalbi'l-cerîḥ bi-şerḥi
Bürdeti'l-medih*. 8. *Manzûme fi'l-itbâ'
ve't-tevkîd* (son üç eserin yazma nüsha-
ları için ayrıca bk. Brockelmann, II, 700).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, III, 96-98; Meyyâre,
Muhtaşarü'd-Dürri's-semîn, Muhammedîyye,
ts. (Matbaatü'l-Fudâle), s. 5-8, 278; *İzâhu'l-mek-
nûn*, I, 104; II, 467; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 636;
Serkis, *Mu'cem*, I, 155; II, 1821-1822; Brockel-
mann, *GAL Suppl.*, II, 350, 699-700; Ziriklî, *el-
A'lam*, IV, 323; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'elli-
fîn*, VI, 205; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥtûâtî
Ḥizâneti'l-Karavîyyîn*, Darülbeyzâ 1399/1979,
I, 241-242, 248; II, 525; Muhammed b. Tayyib
el-Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, Rabat 1402/1982, I,
283-288; Muhammed el-Menûnî, *Delîlû maḥ-
tûâtî Dâri'l-kütübî'n-Nâşiriyye*, Muhammedîy-
ye 1405/1985, s. 63, 108, 127; Siddîk b. Arabî,
*Fihrisü maḥtûâtî Ḥizâneti Ibn Yûsuf bi-Merrâ-
kûş*, Beyrut 1414/1994, s. 29, 243; "İbn Âşîr",
DMBİ, IV, 170.

MUHAMMED EROĞLU

İBN ÂŞÛR, Muhammed Fâzıl

(ابن عاشور، محمد الفاضل)

Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed
et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî
(1909-1970)

Tunuslu ilim ve fikir adamı.

2 Şevval 1327'de (17 Ekim 1909) Tunus'ta doğdu. Aslen Faslı olup bir kolu Tunus'a yerleşen ve pek çok âlim yetiştiren Âşûr ailesine mensuptur. Babası ve dedeleri gibi İbn Âşûr lakabıyla anılmıştır. İlk eğitimi Tunus'un önde gelen âlimlerinden olan babası Muhammed Tâhir'den alan İbn Âşûr aile çevresinde cereyan eden ilmî sohbetleri, siyasî tartışmaları ve edebî nükteleri dinleyerek yetişti. Kur'an-ı Kerim'i ve Arapça'nın gramerine dair *el-Ecrûmiyye* ile *el-Elfiyye*'yi ezberledi. Daha sonra özel hocalardan Fransızca öğrendi. Zeytûne Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında Fransa'ya gitti (1926). 1930'da Zeytûne'den mezun oldu ve 1932'de bu üniversitede yardımcı öğretim üyesi olarak görevlendirildi. Aynı yıl ikinci derece ve 1935'te birinci derece Mâlikî müderrisi oldu. 1930'da, bir kültür cemiyeti olan Haldûniyye'de adını lakap olarak aldığı Kâdî el-Fâzıl üzerine bir konferans verdi. 1931 yılında Kuzey Afrika Talebeleri

Kongresi'ne katıldı. Haldûniyye Cemiyeti'nin düzenlediği bu toplantıda Tunus'un Zeytûne, Fas'ın Karavîyyîn üniversitele-
rindeki öğretimin ıslahına dikkat çekerek Arapça öğretiminin yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurguladı.

1938'de Tunus millî hareketine karşı sömürgeci güçlerin saldırısı sırasında hayatını kaybeden birçok Tunuslu'nun anısına emperyalizme meydan okuyan bir şiir yazdı. II. Dünya Savaşı yıllarında edebî ve ilmî çalışmalarına bir süre ara verdi. 1943'te *Süreyyâ* dergisinde hicrî XIV. yüzyılda yaşayan Tunuslu meşhur şahsiyetlerin biyografilerini yazdı. *el-Mebâhiş* dergisinde de İbn Haldûn'la ilgili yazıları yayımlandı (1944). Babasının ikinci defa Zeytûne Üniversitesi rektörlüğüne dönüp başlattığı ıslahat programlarını devam ettirdiği sırada Haldûniyye Cemiyeti başkanlığına getirildi (1945). İslâm âlemini eski itibarına kavuşturma gayretlerine katkıda bulunmak amacıyla İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. Bu enstitüde konferanslar verdi. el-Hizbü'l-hürü'd-düstûrî'nin 1946 yılında yapılan kongresine Tunus'un tam bağımsızlığa kavuşmasını, Arap Birliği'ne ve Birleşmiş Milletler'e katılmasını isteyen bir bildiri sundu. Bunun üzerine devletin iç ve dış güvenliğini tehlikeye soktuğu gerekçesiyle birçok kişiyle birlikte tutuklandıysa da bir hafta sonra serbest bırakıldı. 1951 yılında tarihçi Hasan Hüsnî Abdülvehhâb ve babası ile birlikte İstanbul'da toplanan XXII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'ne, daha sonra da çeşitli tarihlerde Paris, Küveyt, Şam gibi merkezlerde yapılan milletlerarası ilmi kongre ve toplantılara katıldı. 1953'te Mâlikî müftüsü, 1961'te Şeriat ve Usûlüddin Fakültesi dekanı, ardından Tunus müftüsü oldu. 1 Nisan 1970'te vefat etti; cenaze namazını babası kıldırdı.

İslâm birliği ve müslümanların Batı emperyalizmi karşısında uyanıp direnmele-
ri konusunda Muhammed Abduh ve Cemâleddîn-i Efgânî ile aynı paralelde hareket eden İbn Âşûr birçok bakımdan Mehmed Âkif Ersoy'u hatırlatır. Dinin topluma dinamizm kazandıran en büyük güç kaynağı olduğunu, etkili ve uygun bir metotla anlatılması halinde toplum hayatına düzen vereceğini, bunun da ancak ictihad faaliyetlerinde bulunmakla gerçekleşeceğini söylemiş, bundan dolayı ictihad kapısının açık tutulması gerektiğini savunmuştur.

İbn Âşûr'a göre tek bir kaynaktan çıktığı için dinin mahiyetinde bölünme ve ih-

tilâf söz konusu olamaz. Bu bakımdan din felsefî teorilerden farklılık arzeder. Dinî konulardaki ihtilâfların sebebi dinin özünde olmayan bazı şeylerin sonradan dine karıştırılmasıdır. İslâm'ı etkili bir metotla anlatma konusunda da bazı düşünceler ortaya koyan İbn Âşûr, asıl meselenin insanları İslâmiyet'e davet ederken gerçekçi metodu bulabilmek olduğunu söyler. İslâm insanı düşünmeye çağırma-
tadır. İslâm'ın ruhu tefekkür ve istidlâl, malzemesi ise bütün ilimlerdir. Her ilmin usul ve metoduna göre ondan faydalanmak gerekir. Pozitif ilimlerle naklî ilimler arasında kopukluk ve âhenksizlik değil aksine sıkı bir bağ vardır. Bu gerçeğin anlaşılması halinde din-dünya, fikir-inanç, düşünce-pratik arasındaki fark ortadan kalkacak, din-ilim uyumsuzluğu vehmi de son bulacaktır (Muhtâr b. Ahmed Ammâr, s. 151 vd.).

Öte yandan İbn Âşûr Batı hukukunun İslâm hukukundan etkilendiğini, Batı hukuk kitaplarında yer alan birçok terimin fıkḥ mezheplerinin ortak terimleri olduğunu ileri sürmüş, bu konudaki görüşlerini Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'nin otuz dördüncü toplantısında sunduğu "Mâlikî Mezhebinde Fıkḥ İstılahları" başlığını taşıyan ve mezheplere ait terimlerin doğuşu, gelişmesi ve mezhepler arasındaki farklı ictihadların sebepleri üzerinde duran tebliğinde açıklamıştır. Ayrıca Avrupa'da bilim ve tekniğin gelişmesinin İslâm dünyasındaki etkilerine de dikkat çekmiş, bazı ıslahat hareketlerinin müslümanların gözünü açtığını, artık İslâm'ın hayata hâkim olması için fikrî zeminin hazır olduğunu, bu yolda Kur'an'dan ve onun tefsirlerinden ilham almak gerektiğini özellikle belirtmiş, örnek olarak da *el-Menâr* tefsirini göstermiştir.

Eserleri. 1. *el-Kâdî el-Fâzıl* (Tunus 1930). Haldûniyye Cemiyeti'nde verdiği konferansın metnidir. 2. *Filistîn el-vaṭanü'l-ḳavmî li'l-Arab* (Tunus 1367/1948). 3. *el-Hareketü'l-edebiyye ve'l-fikriyye fi Tûnis* (Kahire 1956; Tunus 1972). Mülâfif sekiz konferansının metinlerini ihtiva etmektedir. 4. *Erkânü nehḳatî'l-edebiyye bi-Tûnis* (Tunus 1965). Tunus'ta XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında gözlenen edebiyat ve fikir hareketleriyle belli başlı şahsiyetlerine dairdir. 5. *A'lamü'l-fikri'l-İslâmî fi târiḥi'l-Mağribi'l-Arabî* (Tunus 1965). 6. *et-Tefsîr ve ricâlüh* (Tunus 1966). Tefsir ilminin doğuşu, önemli tefsir kitapları, müfessirlerin vasıfları, bilhassa Âlûsî, Cemâleddîn-i Efgânî ve faaliyetleri, Muhammed Abduh